

ATSIZ, TÜRKÇÜLÜK VE KEMALİZM ÜZERİNE NOTLAR

M. Kaan Çalen

I. Türkçülük, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkan üç kimlik siyasetinden biridir. II. Meşrutiyet döneminin Balkan Savaşları'ndan sonraki kısmında, altın çağını yaşamıştır. Erken Cumhuriyet yıllarında, bilhassa 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılmasından sonra, Kemalizm tarafından mas-sedilmiş ve kendisini ancak Kemalist paradigma içinde ifade edebilecek bir se-viyeye gerilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ideolojik alana Türkçülük ve Türkçülüğün tarih tezleri hâkimmiş gibi gözükse de aslında Türkçülük bu hâ-kim mevkii Batıcılık ile paylaşıyor ve Batıcılığın Türkçülükle melezlenmesi gibi Türkçülük de giderek daha Batıcı bir söyleme doğru kayıyordu. Yeni şartlara uyarlanmak adına Turan idealini ve millet anlayışındaki baskın İslâmî tonu terk ederken tarih tezlerini de bu minvalde tadil ediyor, mesela Cengiz Han imgesi etrafında inşa ettiği Turancı mitoslarını kenara ayırıyor, en azından gerilere doğ-ru itiyordu.

Örgütlü Türkçülüğün ana çatısı olan Türk Ocakları, II. Meşrutiyet döne-minde siyasetten uzak kalmaya ve kurumsal özerkliğini muhafaza etmeye özen göstermişti. Cumhuriyet'in ilk zamanlarında da, 1927 yılına kadar, görece bir özerkliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Ancak Millî Mücadele sürecindeki kader ortaklığından başlayarak CHF kadroları ile Ocaklar iç içe geçmişti. François Georgeon tarafından paylaşılan bir istatistiğe göre "1924 Kongresi'ndeki 64 şube delegesinden 42'si Büyük Millet Meclisi'nde mebustu." (Georgeon: 50) Ocaklılar CHF'ye, CHF kadroları da Ocaklara üye olurken Hamdullah Suphi, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmed, Mehmed Emin gibi üst düzey Ocaklılar da Kemalist

seçkinler içerisindeki yerlerini alıyorlar, devrimlerin halka mâl edilmesi için roller üstleniyorlardı. Böylece Türkçülüğün ilk dönemi kapanıyordu.

II. Ana damar Türkçülük Kemalizm içinde erir, İmparatorluk döneminin gedikli Türkçüleri de Kemalizme iltica ederken 1930'lardan itibaren Türkçülüğün tarihçesinde yeni bir dönem açılır ve hem Kemalist kültür devrimleri ile dil ve tarih tezlerine, hem de doğrudan başta Mustafa Kemâl olmak üzere Kemalist seçkinlere ve tabii ki Kemalist seçkinler içerisinde dönüşmüş Türkçülere muhalif yeni bir Türkçü dalga oluşmaya başlar.

1930'ların başında resmî tarih tezine muhalefet ettiği için üniversiteden atılan ve başta Turancılık olmak üzere Türkçü idealleri dirilterek resmî ideolojiden pek çok bakımdan kopuşu temsil eden Hüseyin Nihal Atsız, bu yeni Türkçü dalganın lideri ve en etkili sesi konumundadır. Özellikle 1940'lı yıllara Kemalizmden ayrışan Türkçülüğün yeniden yükselişi eşlik eder. Bu ayrışma sadece Kemalizmden değil bir bakıma imparatorluk devri Türkçülüğünden de kopuşu temsil eder aslında. Mesela Atsız'ın Türk Ocakları'nın efsanevî başkanı Hamdullah Suphi aleyhinde yazdığı müstehziyâne satırlar ile Akçura ve Akçura'nın Türkçü metinleri karşısındaki suskunluğu bu kopuşu somutlaştırır.

III. Atsız'ın yazılarının mühimce bir kısmı ile bilhassa bir hatırat niteliğinde olan *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi* ve birer roman olan *Dalkavuklar Gecesi* ve *Z Vitamini* eserlerinde doğrudan Kemalist elit ve Halk Partisi eleştirilir. Mektuplarının satır aralarındaki pek çok ifade de Kemalizm ve CHP hakkındaki görüşlerini yakalamayı mümkün kılar.

Hasan Âli Yücel, Falih Rıfkı Atay, Nevzat Tandoğan gibi Türk kökenli olmadığını ifade ettiği isimler başta olmak üzere Reşit Galip'ten İsmet İnönü'ye kadar Cumhuriyet elitini Atsız sert bir şekilde eleştirir (Ercilasun: 665-678; Karabulak: 113-119, 184-206). İstibdat, diktatörlük, kozmopolitlik, Türk düşmanlığı, devşirmelik Halk Partisi elitine dair tanımlamalarıdır (Atsız, 1992: 295). Altı ok, "altı kazıktır" (Atsız, 2018: 117). "Halk partisinin polisinden de, kendisinden de, Millî Şeften de" tiksindiğini yazar (1992: 90-91). Soyadı kanunundan harf inkılâbına, dil devriminden tarih tezine kadar hemen bütün üst yapısal devrimleri tenkit eder. Sembolik bir anlamı olan Lozan Antlaşması'nı da İslâmcı-Muhafazakâr çevreler gibi bir hezimet olarak mütalaa etmese de ancak Sevr ile mukayesesi bağlamında anlamlı bulur ve pek başarılı bir antlaşma olarak değerlendirmez (1992: 41-42).

Atsız'ın Kemalist seçkinlerle ve Halk Fırkası ile başı hoş değildir. Kişisel mücadelesi büyük ölçüde Kemalist seçkinlere, Halk Fırkası'na ve onun ideolojisine yöneliktir. Eleştirilerini doğrudan Mustafa Kemâl'e yöneltmekten de çekinmez.

Atsız'ın Kemalist seçkinlere karşı olmak için yeterince sebebi vardır. Kitaplarının toplatılıp yasaklanması, dergilerinin kapatılması, sürgün edilmesi, öğretmenlikten uzaklaştırılması, tutuklanması, sıkıyönetimce sorgulanması gibi birçok mesele, Halk partisi eliyle itildiği üç büyük dramın yanında Atsız'ın kariyerinde sıradanlaşır. Bu dramlardan ilki Arap asıllı bir subaya selam vermediği için Askerî Tıbbiye'den 1925 yılında atılmasıdır. Bu hâdise için “hayatımdaki dramların ilkidir” der (1992: 232). Otobiyografik unsurlar taşıyan *Ruh Adam* romanı, asker bir aileden gelen ve askerliği kutsayan Atsız'a askerlik yolunun kapatılmış olmasının yol açtığı bu buhranı anlatır (Savaş: 52-53). Asker üniformasını çıkarmak zorunda kalan Atsız, bu manevi çöküntüyü tarihle uğraşarak aşar. Türkiyat Mecmuası'na gönderdiği bir makale Fuat Köprülü'nün dikkatini çeker ve Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Köprülü'ye asistan olur. Hayatının ikinci büyük dramı da burada hazırlanır.

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Reşit Galip, Zeki Velidi Togan için “Arkadaşlar esefle ifade edeyim ki Zeki Velidi Beyin Darülfünundaki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum (Birinci Türk Tarih Kongresi: 388).” der. Bunun üzerine Atsız yedi arkadaşıyla birlikte Reşit Galip'e telgraf çekerek “Zeki Velidi'nin talebesi olmaktan gurur duyduklarını” ifade ederler. Reşit Galip, Maarif Vekillğine getirilince Atsız'ı akademiden attırır (1992: 72-73). Tahmin edilebileceği gibi yakın tarihimizde Irkçılık-Turancılık Davası şeklinde bilinen hadise, Atsız'ın hayatındaki üçüncü dramdır. Türkçülüğün, Türk devleti tarafından suç sayılmasının, Atsız'ın iç dünyasındaki karşılığı son derece sarsıcı olmuştur. Bu olaydan sonra Atsız, derin bir yabancılaşma içine sürüklenmiştir.

Şu hususu vurgulamak Atsız'ın hakkını teslim etmek babında mühimdir. Atsız Kemalizmi tek parti döneminden sonra yahut 80'lerde esmeye başlayan liberal rüzgârları arkasına alarak eleştirmemiştir. Daha Mustafa Kemâl hayatta iken sesini yükseltmeye başlamış ve tek partinin mahkemelerinde de susmamıştır. Onun muhalefeti kişi ve kurumlardan evvel Halk Partisi'nin ideolojisinedir. Ancak Kemalizm karşıtlığında kişisel faktörleri de unutmamak gerekir. Atsız gibi sert ve polemikçi bir karakterde, kişisel kırgınlıkların da önemli bir rol oynayabileceği ihmâl edilmemelidir. Zira kişisel kırgınlıkları ve polemikleri hemen bir milliyetçi ve etnik/şecereci bir söyleme dökülebilmektedir ki bu durum Türkçüler arasında yaşanan cemaat içi anlaşmazlık ve tartışmalarda dahi geçerlidir. Bu konuya tekrar döneceğim.

IV. Atsız Türkçülüğün dört büyük ismi olarak Ali Suâvî, Süleyman Paşa, Ziya Gökalp ve Rıza Nur'u zikreder. Bu dört ismin ortak özelliği Kemalizmin dışında karakterler olmalarıdır. Atsızın muhalefeti hem Kemalizme, hem de onun elinde

milliyetçiliğin ve Ocakların aldığı yeni şekledir. *Atsız Mecmua*'nın Türk Ocakları'nın kapatılmasından "yalnızca bir ay sonra yayınlanmaya başlaması gayet anlamlıydı." (Özdoğan: 186) Atsız'ın ifadeleri ile "Halk Partisi, altı oktan biri milliyetçilik olduğu halde nedense "Türkçülük"ten ürküyordu. Bu yüzden Türk Ocakları kapatılmıştı. Halk Partisi'nin kendisine göre acayip bir milliyetçiliği vardı." (1992: 242-243) Tanıl Bora'nın dikkatiyle "Mustafa Kemal'in, İnönü'nün en hararetli milliyetçi konuşmalarında Türkçülük lâfzına rastlanmaz." (Bora: 110). Bu noktada, resmî milliyetçiliğin dışındaki bu dört ismin, Atsız tarafından büyük Türkçüler olarak tebci edilmemesi ilgiyi hak etmektedir.

Ali Suâvî ve Süleyman Paşa 19. yüzyılda doğup ölmüş, İmparatorluk devrine ait Kemalizm öncesi isimlerdir. Ali Suâvî'nin Türkçülüğü aslında tartışmalıdır. Sanırım Ali Suâvî'nin Selçuklu ve Osmanlı imparatorluğu arasındaki kurduğu devlette devamlılık esası bağlamındaki özel ilişkiyi, kendi tarih anlayışına yakın bulan Atsız, onun "Türk", "Osman" gibi makaleleri ve "Hive" risâlesinde somutlaşan Türk dünyasına dönük ilgisini bir Türkçülük ve Turancılık alameti şeklinde okumaktadır. Türkçülüğün ilk derli toplu tarihçesini teşkil eden Yusuf Akçura'nın "1928 Türk Yılı"ndaki metninde ise ilginçtir ki Ali Suâvî'ye hiçbir temas yoktur.

Süleyman Paşa'yı Türkçü anlatılarda özel bir yere koyan husus ise askerî mektepler için yazdığı "Tarih-i Âlem" isimli ders kitabıdır. Paşa bu kitabın mühimce bir kısmını İslâm öncesi Türk tarihine ayırmıştır ve Hunlardan başlayarak Türk tarihine bütüncü bir yaklaşım getirmiştir. Kemalist tarih tezine muhalefet bağlamında düşünülürse Paşanın Atsız tarafından dört büyük Türkçüden biri sayılması gayet anlamlıdır.

Atsız'ın, büyük Türkçüler içerisinde Akçura'yı değil de Gökalp'i zikretmesi de ayrıca üzerinde durulmaya değerdir. Aslında Atsız, genel olarak Gökalp'ten saygılı bir dille bahsetse de milletin terbiye mahsulü olmadığını iddia ettiği yerlerde örtük de olsa sert bir biçimde Gökalp'i eleştirir. Ancak yine de Türkçülüğün devamlılığını Akçura'nın değil Gökalp'in üzerinden kurar. Oysa Akçura'nın seküler ve yer yer ırka gönderen milliyetçiliğini ve tabii ki Cengiz Han başta olmak üzere çeşitli tarih meselelerindeki tavrını kendisine daha yakın bulması gerektiği düşünülebilir. Atsız'ı, Akçura karşısında Gökalp'i tercih etmeye götüren sebep, herhalde Kemalizm ile olan ilişkileridir.

Mustafa Kemâl'in "fikirlerinin babası" olmak gibi bir mevkie oturtulmuş olmasına rağmen Gökalp'in düşünce sisteminin Kemalizm karşısındaki durumu karmaşıktır. Gökalp'in 1923'ten sonra düşüncelerini yeni döneme uyarlamaya çalıştığı aşikâr olmak birlikte kanaatimce 1924'teki erken ölümü, radikal kültür devrimleri sürecinde yaşamamış olması, ırkçılık karşıtı sosyolojik millet anlayışına rağmen Atsız nezdinde onu Türkçülüğü

sistemleştiren bir büyük adam yapmaktadır.

Atsız'ın Kemalizme muhalefesinde tarih tezi son derece belirleyicidir. Kendi tezini kurgularken faydalandığı en önemli isim de Rıza Nur'dur. Tarih ve ırkçılık anlayışlarındaki yakınlıkları bir yana, Atsız'ın Rıza Nur gibi muhalif ve aykırı bir ismi Türkçülüğün dört büyük kurucusu arasına dâhil etmesi şüphesiz önemli bir mesajdır.

V. Günay Göksu Özdoğan, Kemalist milliyetçilik ile ırkçı-Turancı milliyetçiliğin müşterek bir kökten, imparatorluk dönemi Türkçülüğünden geldiğini belirtir ve ayrıca Kemalist tarih tezi “ırkçı temalara yönelmeyi kolaylaştıran belirgin bir etki bırakmıştı” der. Bu bağlamda Türk Tarih Tezi “1930’lu yıllarda okula giden genç kuşak arasında ulusçuluğun ırkçı bir türünün benimsenmesinin zeminini hazırlamıştır” (Özdoğan: 16-17, 39-40). Kemalizm ile Türkçü-Turancılık arasındaki bu ideolojik akrabalığın yanında sosyolojik bir bağlanışın mevcudiyetine de İlker Aytürk dikkat çeker: “İrkçı-Turancılar Kemalizme prensipte karşı çıkmakla birlikte, aslında Kemalist dönemin mükemmel bir ürünü idiler. Hepsisi de şehirli, asker yahut bürokrat ailelerin çocukları olarak doğmuşlardı ve erken cumhuriyetin en iyi eğitim kurumlarında okumuşlardı. Batı tarzı eğitimle ve batılı hayat biçimiyle daha çocuk yaşta evlerinde, aile ortamında tanışmışlardı.” (Aytürk: 223).

Görülüyor ki sivil milliyetçilik ve etnik milliyetçilik ayrımı Türkçülük ve Kemalist milliyetçilik bağlamında pek anlamlı değildir; kaldı ki bu tipolojik ayrımın bizatihi kendisi de pek anlamlı değildir. Bu hususta Türkçülerin, 1944’teki sorgularında ırkçı fikirlerini Kemalist dönemdeki ırkçı uygulamalarla, Atatürk’ün ve İnönü’nün ırkçı ifadeleri ile meşrulaştırdıklarını düşünmek bile yeterlidir. Dolayısıyla Türkçü-Turancı milliyetçilik ile resmî milliyetçiliğin nerede ayrıştığını tespit etmek pek de kolay bir mesele değildir. En azından Kemalizmde ırkçı söylemin eksikliği ve resmî milliyetçiliğin vatandaşlık temelli millet anlayışı zannedildiği kadar geçerli bir sebep olamaz. Atsız’ın nereye kadar Kemalizme muhalefet ettiğini belirlemek de her zaman mümkün değildir. Muhalefetinin, pekâlâ kitabî bir ideoloji olmayan Kemalizm kadar Kemalistler içerisindeki etnik olarak Türk olmayanlara ve çeşitli Kemalist pratiklere, hatta günlük siyasete dönük olduğunu da düşünebiliriz.

Breuilly, milliyetçiliğin öncelikle “bir siyaset biçimi” olduğunu belirtir. Milliyetçilik “devlet gücünü ve iktidarı elde etmek ve kullanmakla” ilgilidir. Devletin “baskı gücünü” ve “ideolojik aygıtlarını” toplumu biçimlendirmek için kullanmak önemli bir hedeftir. Daha önemlisi milliyetçilik toplumsal ve ekonomik çıkarlar, toplumsal çatışmalarla da ilişkilidir (Breuilly: 1, 19-51). Yaklaşımının aşırı araçsal olabileceğini kabul eden Brass da

“milliyet ve etnisite çalışmasını” büyük ölçüde “politik kaynaklı kültürel değişimin” incelenmesi, yani “elitler ve karşı-elitler” arasındaki mücadele ve rekabette kültürel seçme ve dönüştürme süreçlerinin, etnik gruba ait sembollerin kullanımının incelenmesi olarak mütalaa eder (Brass: 75). Bu bağlamda Atsız ile Kemalist seçkinler arasındaki mücadelede, seçkinler ve tabii özellikle farklı etnik kökenden gelen seçkinler arasındaki çatışma ve rekabet gözden uzak tutulmamalıdır. Bu sadece ideolojik bir çatışma değil aynı zamanda etnik bir çatışmadır. Atsız’ın sürekli farklı etnik kökenlerden gelen insanların etkisiyle haksızlığa uğradığını düşünmesi ve polemige girdiği Kemalist seçkinlerin sürekli etnik kökenlerine vurgu yapması sebepsiz değildir. Kemalist milliyetçiliğin etnik milliyetçilik ve sivil milliyetçilik arasındaki kararsızlığı, asimilasyoncu tavrı ve Kemalist seçkinler arasında “kanca” Türk olmayanların varlığı Atsız’a göre Türkçülükten bir sapma, ideal ile pratik arasında bir çelişkiydi ve bu durum her şeyden önce bir devlet güvenliği meselesiydi. Kan itibarıyla Türk olmayanların önemli makamlara getirilmemesi, bilhassa ordudan uzak tutulmasına dair ısrarlı vurguları bu noktada hatırlanmalıdır.

Elitler arası mücadele konusunda Smith de seçkinler tarafından birçok rakip projenin sunulduğunu ve bu itibarla kuramsallaştırdığı etno-sembolist yaklaşımın “seçkinler, aydın ve profesyonellerden oluşan hizipler arasındaki çatışma ve rekabetlere, seçkinlerle seçkin olmayanlar arasındaki ilişkilere odaklandığını” ifade eder. Millet tasavvuru ve millî tarihe dair çatışan seçkinler arasında farklı anlatılar, farklı “versiyonlar”, farklı “millî vizyonlar” vardır (Smith: 50-51, 58-59, 163-164).

Türkçülük ile Kemalizm arasındaki ayrışmanın temelinde de iki farklı tarih anlayışı, dolayısıyla iki farklı toplum ve gelecek tasavvuru, iki ayrı proje yatmaktaydı. Atsız, kariyerine bir bakıma “Türk Tarih Tezi”ne muhalefet ederek başlamıştı. Birinci Türk Tarih Kongresi’nde eleştirel bir yaklaşım benimseyen hocası Zeki Velidi Togan’a destek çıkmak suretiyle Kemalist elitten farklı bir tarih anlayışına ve Türklük tasavvuruna sahip olduğunu açığa vurmuştu. 1941 yılında yayımlanan “Dalkavuklar Gecesi” romanı, genel olarak Kemalist elite dair bir hicivdir ancak bu satirik roman daha özel bir bağlamda Birinci Türk Tarih Kongresi’nin bir eleştirisidir. Mesele tabii ki tarih değildir; tarihten ziyade Türk’ün ve Türklüğün nasıl tanımlanacağı ile alakalıdır. Kemalist tarih tezi, bütün ırkçı söylemine ve Orta Asya’yı medeniyetin merkezi haline getirmesine rağmen aslında Beşir Ayvazoğlu’nun tespitiyle “Orta Asya’yı bugünkü konumuyla gündemin dışına itiyordu” (Ayvazoğlu: 97). Dolayısıyla Turancılık reddediliyor, Cumhuriyet sınırları içerisinde bir Türklük tasavvuru inşa ediliyordu. İkincisi Kemalist tarih anlatısı Batı medeniyetini daha kaynağında Türkleştirerek radikal bir batıcı-

lığa yöneliyor, Kemalizmdeki ırkçı tonlama da son tahlilde batılılaşmayı meşrulaştıran bir araca dönüşüyordu. Kemalist milliyetçilik, tarihsel sürekliliğe önem vermeyen, Anadolu merkezli, Batıcı ve asimilasyonist bir milliyetçilikti ve Atsız için bu dört unsur da kabul edilebilir değildi. Atsız, her şeyin cumhuriyet ile başladığı iddiasını kabul etmez, kopuş değil devam fikri etrafında kendi tarih anlayışını örgütler ve Osmanlı-Selçuklu lehindeki tavrı onu Kemalist tarih anlayışının karşısında konumlar. Cumhuriyet’i Osmanlı’nın tabii bir devamı gibi görmesi, Osmanlı padişahlarını ve bilhassa II. Abdülhamid’i sahiplenmesi, padişah türbeleri ile eski eserlerin muhafazasına dönük rikkati ve Turancılığı resmî milliyetçiliğin dışında bir başka milliyetçiliği dillendirir.

KAYNAKÇA

- Atsız (1992). Çanakkale’ye Yürüyüş-Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi, Baysan Basım, İstanbul.
- Atsız, (2018). Dalkavuklar Gecesi-Z Vitamini, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Aytürk, İlker (2013). “Atsız ve Kemalizm: Bir Polemiğin Düşündürdükleri”, Toplum ve Bilim, S. 128, s. 214-241.
- Ayvazoğlu, Beşir (2009). Tanrıdağı’ndan Hıra Dağı’na Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Bora, Tanıl (2021). Hasan Âli Yücel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Brass, P. R. (1991). Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison, Sage Publications, New Dehli & London.
- Breuilly, J. (1993). Nationalism and the State, Manhester Univertiy Press, Manchester.
- Birinci Türk Tarih Kongresi (2010). 2-11 Temmuz 1932 Konferanslar Müzakere Zabıtları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2018). Atsız Türkçülüğün Mistik Önderi, Panama Yayın, Ankara.
- Georgeon, François (2006). Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930), Çeviren: Ali Berktaş, YKY, İstanbul.
- Hacaloğlu, Yücel (2013). Atsız’ın Mektupları, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Karabulak, Ozan (2017). Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Özdoğan, Günay Göksu (2019). “Turan”dan “Bozkurt” a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946), İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Smith, Anthony D. (2017). Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik, Çeviri: Bilge Firuze Çallı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Saçar, Nejdet (2018). 1944 Irkçılık Turancılık Dâvası Mahkeme Günlükleri, Hazırlayan: Serkan Akgöz, Bozkurt Yayınları, İstanbul.
- Savaş, Metin (2018). Sevda Gibi Gizli Bir Emel, Tün Kitap, Ankara.

